A photograph of a person in silhouette with their arms raised in front of a large, intense bonfire at night. The fire is bright orange and yellow, with sparks falling around it. The person is positioned in the lower center of the frame, facing the fire.

La Santantonà de Forcall 2001

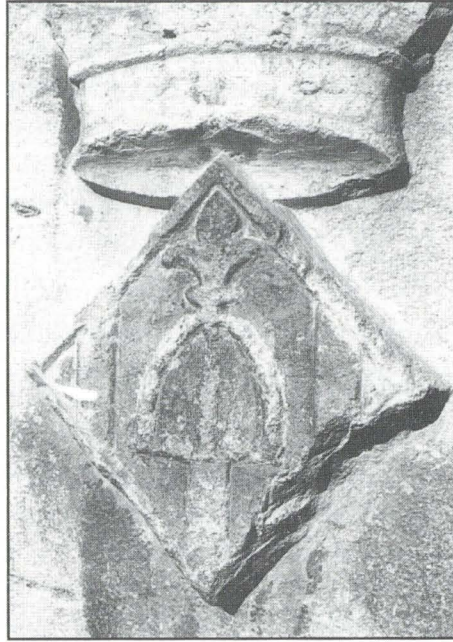
Festa Medieval del Foc
Forcall, 19, 20, 21 de gener de 2001

PORTADA: Primer premi del 7è Concurs fotogràfic de la Santantonada de Forcall.
Autor: Andreu Reverter

CONTRAPORTADA: Foto cedida per Joan Altaba

PÀG. ANTERIOR

CONTRAPORTADA: Segon premi del 7è Concurs fotogràfic de la Santantonada
de Forcall
Autor: José Ramón Gil Querol

*Escudo que campea sobre la puerta
dobelada del Palacio de les Escaletes,
sede del Ayuntamiento
una vez restaurado. Fecha: 1608*

Programa de Fiestas que la Villa de Forcall dedica a San Antonio Abad

Forcall, 19, 20, 21 de Enero de 2001

Saludo del alcalde

Forcallanos, "Sant Antoni", "la Santantonada" para todos nosotros es magia, es fuego, son demonios, santos, es paganismo, es religión, es fiesta al fin de cuentas es solidaridad, cultura y raíces históricas de nuestro pueblo.

La magia de las palabras "amistad", "hermandad" entre los seres humanos; pero esta fiesta, tan nuestra tiene dos palabras entrelazadas entre sí, CULTURA y SOLIDARIDAD.

Cultura, como acción de cultivar, enseñar, mantener lo que hemos recibido de nuestros antepasados, es decir, lengua, costumbres, usos, educación, etc.

Solidaridad, como respeto a los demás, a pesar de... que forzosamente ha de pasar por el DIÁLOGO.

"Sant Antoni" el rico y hacendado que quiso ser pobre, fue y es un ejemplo de solidaridad lo que más daño hacía a sus teóricos enemigos, era su resignación, su perdón, su diálogo, un desprendimiento material.

Quiero agradecer desde aquí a todas las personas que hacen posible estas fiestas y este programa, de una forma desinteresada. Mayoriales, Santantonada y colaboradores, sempiternos que aparecen una vez más con sus artículos.

Gracias a todos.

Y gracias a todos los forcallanos que sois los verdaderos motores de esta fiesta.

Bones festes, bon any nou, pau, solidaritat i sobretot diàleg.

El alcalde.

M.M.M.

El Santo del desierto

Estamos, otra vez, ante una fecha inolvidable. Nos recuerda ratos felices, pasados junto a los nuestros, participando de la gran fiesta de San Antonio Abad. No es una simple fiesta mítica, como intentan explicar algunos, es algo que se siente y se vive como una herencia religiosa, que nos dejaron nuestros antepasados y forma parte de las raíces culturales de nuestro pueblo, que intentamos traducir y transmitir a toda la comunidad de los hijos de Forcall y también a todos los que con ilusión y hermandad nos visitan estas fiestas.

Estamos empezando el tercer milenio. Pasaron ya los calamitosos augurios de los falsos profetas y quedaron para este tercer milenio del cristianismo, que se anuncia con aire nuevo, mirada limpia y esperanza inquebrantable de todos aquellos que con la mirada puesta en Dios Padre, caminan hacia un futuro esperanzador.

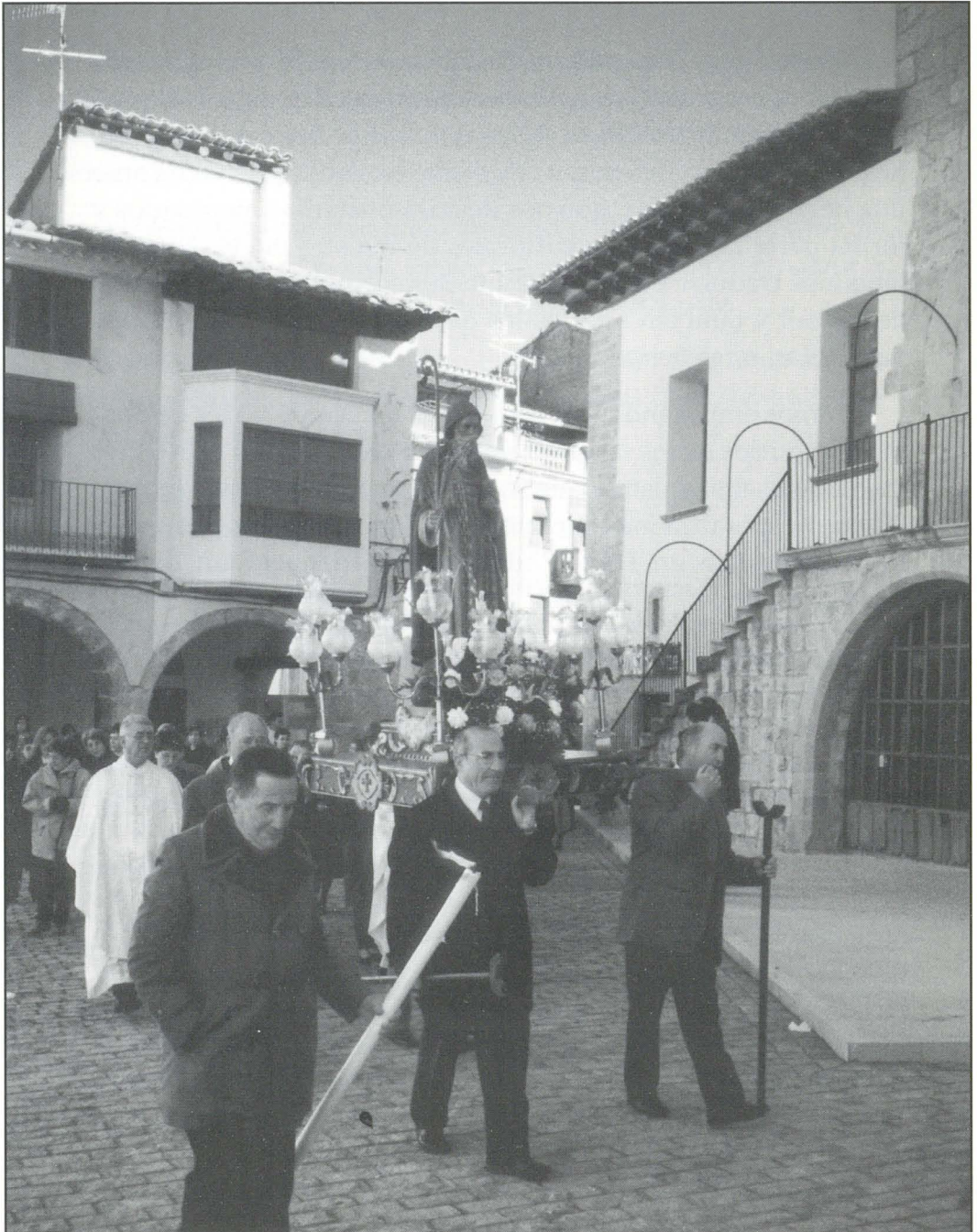
Hace unos cuantos años nació un movimiento cristiano, llamado "Por un mundo mejor, con un futuro digno para todos los hombres". Difícil de dislumbrar, ciertamente, pero cargado de esperanza, presentándose como posibles nuestros deseos y utopías, porque cada día Dios siembra de luces y esperanzas nuestras vidas.

San Antonio Abad, nuestro santo, fue un gran profeta de mirada limpia, confió siempre en la palabra de Dios a quien encontró en el silencio de las calientes arenas del desierto y con el ejemplo de su vida nos dejó a los hombres la inquebrantable esperanza de un mundo nuevo en el que se realizará plenamente el REINO DE DIOS.

Bones Festes.

J.T.

Programa de Fiestas en honor a San Antonio Abad 2001

Lema: FOR - Títol: El Sant - Autor: Sergi Bordàs

Diciembre

Día 26, martes

2º día de Navidad *Portà del mayo*. Coincide con el solsticio de invierno.

Enero

Día 13, sábado

Pastà de les rotlletes.

Día 19, viernes

A las 8: *Despertà pel gaitero i el tabalé*. Volta pel poble de *l'esquellot* llevado por dos miembros de la *Santantonà*. *Encesa de les tronques* que continuarán encendidas los tres días de fiestas.

A las 13: (*Les 12 velles*) Ritual de la *Plantà del mayo*, una vez incorporada la *capolleta*. *Clavar les costelles*. Volteo general de campanas, anuncio de las Fiestas.

Por la tarde, después de comer: *Revestida del mayo* con ramaje verde. Antigualmente todos los masoveros contribuían con dos cargas de leña verde cada uno.

A las 18: Inauguración Exposición Fotografías Santantonada y Fallo premios 6º Concurso de Fotografía.

A las 21.30: *Santantonà*, culminación y apoteosis de la fiesta profano-religiosa. Saldrá el desfile del vestíbulo del Ayuntamiento para recorrer las principales calles de la Villa. Llegados de nuevo a la plaza, *Encesa i crema de la barraca pels cremallers*, verdadera exaltación del fuego. Mientras *les botargues* (demonios) dan vueltas por la hoguera, disparando *coets borratxos* y bengalas. Los Santos, atados y obligados por los demonios, son introducidos en la barraca en llamas, donde son quemados.

Consumida la monumental hoguera, o *processó dels matxos* por el pueblo, después de dar dos vueltas por la barraca en brasas. Bendición de los animales por el Sr. Cura desde el balcón de la casa Abadía. A continuación *cavallers i ramalers* van a casa del primer *Majoral* a recoger la *coqueta de mitja lliura*.

A las 24: Actuación del Grupo Orquesta Calibre en el Pabellón de Fiestas a cargo de los Mayorales.

Día 20, sábado

Fiesta de San Antonio Abad

A las 8: *Despertà pel gaitero i tabalé*. Toque de oración y volteo general de campanas.

A las 11: Misa Solemne presidida por el Reverendísimo y Excelentísimo Sr. Javier Salinas (Obispo de Tortosa). Amenizada por un grupo de *jotas*.

A continuación, Procesión general, recorriendo las principales calles de la población.

A las 12.30: *Cercavila*.

A las 16.45: *Llaurà i sembrà* (simulacro) en la Plaza Mayor. Recuerda una ceremonia mágica para conseguir buena cosecha. Hoy de los surcos salen golosinas para los pequeños.

Durante dicho acto desfilarán todos los disfraces del Carnaval, que anticipándose a todos los que se celebran en el resto de la nación, en este municipio se han venido celebrando siempre coincidiendo con la festividad de San Antonio. Es interés del Ayuntamiento y de los colaboradores de la fiesta en general, que esta costumbre vuelva a tener la raigambre de tiempos pasados y que la gente se anime y participe. Se darán premios a los mejores disfraces.

A las 22: Tradicional *Ball rodat*.

A las 24: Actuación del Grupo Orquesta Carruan's en el Pabellón de Fiestas a cargo de los Mayorales.

Día 21, domingo

Día dels Botets

A las 13: *Rostida de Xulles* en la Plaza Mayor. *Els Majorals* proporcionarán a todos los participantes el pan, vino, *allioli* y aceitunas.

A las 16: *Volta per la Vila* de los componentes de la *Santantonà per recollir conills i pollastres* que se darán en premios a los vencedores en diversas competiciones: carreras, *trencà d'olles*, etc.

Día 22, lunes

A las 10: Misa en sufragio de los Cofrades difuntos. Al final, elección y nombramiento de nuevos *Majorals*.

Durante los días de fiesta permanecerá abierta la Exposición de Fotografía del VI *Concurs de Fotografia de la Santandonada* en la *Sala d'Exposicions de l'Ajuntament*.

BUTLLETÍ DE SUBSCRIPCIÓ**Assoc. Confraria de la SANTANTONADA
El Forcall**

Nom: _____ Cognoms: _____

Carrer/Plaça: _____ Núm: _____ Planta: _____ Porta: _____

Població: _____ CP: _____ Província: _____

Voldria ser:

SOCI (1.000 PTES)

SOCI D'HONOR (

PTES)

Signatura:

DOMICILIACIÓ BANCÀRIA

Sr. Director:

Li prego que descompte de la meua llibreta/del meu compte corrent la quantitat de _____ pessetes, que anualment li farà arribar la "Confraria de la Santantonada del Forcall".

DADES BANCÀRIES:

BANC O CAIXA: _____

ADREÇA DE L'ENTITAT (Carrer i núm.) _____

POBLACIÓ: _____

CODI D'ENTITAT OFICINA DC NÚM. DE COMPTE

_____, _____ d _____ del 200 _____

Signatura:

Forcallanos que hacen posible la continuidad de una tradición

MAYORALES

Francisco Amela Martí
Paquita Altaba Pascual
Enrique Beltrán Beltrán
Carmen Pascual Beltrán
Julio Carbó Ferrer
Mª Luisa Pascual Beltrán

PATROCINA

Ayuntamiento de Forcall

GAITER I TABALER

Tabaleters i Dolçainers de Forcall

SANTANTONÀ

Toponímia forcallana

La plaça Major, abans plaça de la Creu i Pla de la Creu

No voldria ser reiteratiu ni molt menys caure en repeticions innecessàries. No és la primera vegada que exposo i reafirmo la importància que tenen els topònims per la història d'un poble. Com exemple paradigmàtic, el topònim que avui hem escollit pel Programa de Festes de Sant Antoni.

Els lectors –així ho esperem– podran seguir i reconstruir, si tenen la paciència de llegir-me, la interessant història de la nostra incomparable plaça Major, lloc i testimoni dels principals esdeveniments viscuts a la nostra vila i, al mateix temps, esbrinar i àdhuc amb certa aproximació la seva antiguitat seguint el procés de la seva urbanització.

De bell antuvi he de confessar –i ho escric amb certa satisfacció– la gran dificultat que hi trobo a l'intentar escollir les notes més adients, significatives i rellevants de les moltíssimes que tinc recollides, fruit del treball portat a terme als diferents arxius en el transcurs de molts anys, sobretot en Protocols notariais. Així, doncs, em veuré obligat a fer una tria i selecció i limitar-me a transcriure tan sols els corresponents als segles XVI i XVII, deixant per altra ocasió els referents a les centúries XVIII i XIX, per cert, molt més nombroses.

Any 1528. «PLA DE LA CREU (venda per Johan Pastor, de Çorita a favor de Miquel Pedro, notari, vehí del Forquall (sic), d'unes cases que nosaltres possehim dins lo present loch, en lo). Afronten ab cases den Johan Goda i ab cases dels hereus den Berthomeu Vallés, campaner, e ab cases den Pere Vegues e, a les espalles, ab via pública e ab lo dit Pla de la Creu». (1)

Any 1532. «PLA DE LA CREU. (Venda per Johan Castell a mestre Anthoni Lorenc, sabater, vehí Forquall, d'unes cases situades

en lo dit loch, en lo). Afronten ab cases den Johan Fort i ab cases de Anthoni Giner, menor, i ab via pública i ab lo dit Pla. Preu, 11 lliures». (2)

Any 1534. «PLA DE LA CREU: (Miquel Maçaner, mercader, vehí del Forquall,... ven an Berthomeu Roselló, llaurador del Forquall, unes cases situades en Forquall en lo dit Loch, al Cap del), segons que afronten ab cases del dit comprador e ab cases den Johan Gil, e ab lo dit Pla e, de part detrás, ab via pública». (3)

Any 1537. «PLAÇA DE LA CREU: (Anthoni Cruayes, vehí de València, ven a... una casa situada en lo loch del Forquall, en la). Preu, 460 sous». (4)

Any 1546. «PLA DE LA CREU. (Venda de cases velles per Pere Bernat a Anthoni Saura, mercader, al). (5)

Any 1549. «PLA DE LA CREU. Johan Delabarri, vizcahí, pedrapiquer, vehí del Forquall, ven an Johan Fort, mercader, unes cases situades en lo). Afronten ab cases del dit comprador e ab lo dit Pla». (6)

Any 1556. «PLAÇA DITA DE LA CREU. (Antoni Llegat, serrador francès, de La Todolella, ven Johan March pedrapiquer, francès, vehí del Forquall, una casa, en). Confronta en part ab casa den Johan Goda y casa de Francisco Monterde, a dos parts y ab dita Plaça. Posteriorment fou venuda per Johan March al magnífich Miquel Arguedes, «in medicina doctori». (7)

Any 1557. «PLA DIT DE LA CREU. (Cases en lo). Afrontan ab cases de Francisco Monterde e ab cases de la Caritat e, a les espatlles, ab via pública a ab lo dit Pla juntament ab una cuba». (8)

Any 1558 «PLATEA DE LA CREU. (Francisco Bernat, presbitero, carrega sobre una casa, in). Confronta ex una parte ab casa de Miquel Maçaner y, d'altra ab casa de Pere Fuster, pbri., y ab dita Plaça y a part detrás

ab carrer públich». (9)

Any 1573. «PLATEA LOCI FORQUALLI DICTA DE LA CREU: (Encant públich dels bens de Agostí Penarroja, llaurdor... in qua solitum est ehcantum teneri et preconizari» (10). (Abans els encants o almonedes se solien fer a la Plaça de sta. Maria o de l'Església).

Any 1578. «PLATEA DE LA CREU: (Joan Girona, fuster i Isabet Llorens, cònjuges del Forquall, venen a Anthoni Salvia, carnicer, unes cases, in). Afronten ab cases del comprador, ab cases de Johan Gil, sastre i ab carrer que va a la Font. Preu 85 lliures». (11)

Any 1593. «PLAÇA DEL DIT LLOCH DITA DE LA CREU. (S'han lliurat dites cases al encant, en la a vos, dit mossèn Melchor Martí ab candela encessa i aquella apagada». (12)

Any 1957. «PLATEA DICTI LOCI VULGO DICTA DE LA CREU: (Venda per Johan Felis i Ursola Escoriola, cònjuges, a Pau Altabàs, sabater, del Forquall, d'una casa situada in). Afronta, d'una part, ab el graner de Johan Maçaner i d'altra part ab casa de Martí Tobies i, a part detràs, ab casa de Miquel Sancho i ab dita Plaça». (13)

Any 1601. «PLAÇA DE LA CREU. (Cases, en la), davall los archs. Confronta ab cases de Josep Soliva, ab cases de Francisco Girona, ab carrer que va a la Font i ab lo Vall». (14)

Any 1608. «PLAÇA DE LA CREU. (Casa de Joan Miró, mercader del Forcall, en la) Confronta ab casa de la Caritat, ab casa del Dr. Joan..., a part detràs, ab via pública». (15)

Any 1628. «PLAÇA : «Unes cases de Gabriel Roselló, ciutadà, i Serafina Maçaner, cònjuges del Forcall, en la). Afronten de totes parts ab cases solien ser den Johan Fort, ab cases de Johan Sales, ab cases de Josep Pons, ab cases de March Tobies, ab lo carrer dit den Fort i ab la Plaça». (16)

Any 1649. «PLATEA CRUCIS: (Venda a Melchor Delp, Dr., de Morella (era de La Mata) d'una casa in). Era de Catherina Fort, qº. Afronta ab cases de Gabriel Roselló, militis, ab casserden Fort, ab graner de mossèn Martí Giner, ab graner de la

Universitat i ab Plaça de la Creu» (17)

Any 1663. «PLATEA DE LA CREU». (Casa de Gabriel Batista Roselló, militis, del Forcall, in) Confronta ab dita Plaça, ab casa dels hereus de Gabriel Roselló, dit de la Torre, abans anomenada la casa den Fort, ab carrer de jugar a llargues, ab casa de la viuda de Joseph Pons i ab casa que solia ser de Martí Tobies, qº». (18)

Any 1674 «PLATEA DE LA CREU: (Casa de March Anthoni Camañes, in). Afronta ab dita Plaça, ab cases dels hereus de Gabriel Roselló de la Torre, ab altra casa nostra, ab casa dels hereus de na Ponça i ab carrer públich». (19)

Any 1686 «PLATEA DE LA CREU. (Johan Mezquita ven a son fill; Vicent Mezquita, una casa en lo carrer den Fort. Afronta ab casa de March Antoni Camañes, ab), ab casa i graners del present lloch i ab lo dit carrer den Fort». (20)

Any 1690 «PLATEA DE LA CREU. (Casa de Baltasar Sales, in) Afronta, de la una part ab casa del lloch dita la Escola, de l'altra part, ab casa de Anthoni Lafuente, obrer de Vila, ab la dita Plaça i, a part detràs, ab carreró». (21)

Any 1691. «PLATEA DE LA CREU: (casa de March Antoni Camañes, in). Confronta, de la una part, ab casa de Vicent Mezquita, olim den Fort, de l'altra part, ab casa meva, olim de Tobies, ab dita Plaça, detràs, ab casa dels hereus de na Ponsa, qº, de l'altra part ab casa de Vicent Mezquita i carrer den Fort». (22)

Any 1693 «PLAZA MAYOR. (Casa de Bau-tista Gil, escultor, en la). Afronta ab casa de Joseph Calatayud, con callejón que baxa a calle Vilanova, con casa de la Villa para la Escuela y con dicha Plaza». (23)

Any 1593 «PLASSA DE LA CREU: (casa de Gaspar Miró y Colás, al cap de la). Afronta ab casa del Benifet de Joan Roselló, ab dos vies publiques i dita Plasa». (24)

Any 1693 «PLAÇA DE LA CREU: (casa de Juseph Boix, notari, a la) Afronta ab graners i casa de la Vila, ab carrer den Fort i ab casa de March Antoni Camañes». (25)

Notes

(1) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Antoni Tonda. A. 1528, novb., 13, fol. 34 v°.

(2) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Antoni Tonda. A. 1532, juny, 3, f. 39.

(3) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Antonio Tonda. A. 1534, gener 28, f. 8 v°.

(4) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Miquel Pedro. A. 1537. setb. 14, f. 85 v°.

(5) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Antoni Tonda. A. 1546, gen., 18.

(6) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Antoni Tonda. A. 1549, f. 60 v°.

(7) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Antoni Tonda. A. 1556, maig, 13, f. 91.

(8) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Vicent O. de la Tonda. A. 1557, març, f. 101.

(9) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Vicent O. de la Tonda. A. 1558, octb., 9, f. 599 y v^o.

(10) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Miquel J. Franch. A. 1573, abril, 1, f. 98.

(11) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Miquel J. Franch. A. 1578, febr., 18, f. 64 i agts.

(12) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Miquel J. Franch. A. 1593, f. 382.

(13) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Miquel Bernat. A. 1597, f. 520.

(14) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Miquel J. Franch. A. 1601, gen. 15, f. 44.

(15) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Miquel J. Franch. A. 1608, gen., 17, f. 13.

(16) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Antoni Roselló. A. 1628, decb. 31, f. 135.

(17) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Josep Martínez. A. 1649, decb. 23, f. 7 v°.

(18) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Antoni Girona. A. 166, gen., 29, f. 56.

(19) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Josep Boix. A. 1674, agost, 10, f. 245.

(20) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Josep Boix. A. 1686, octb., 18, f. 103 v°.

(21) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Llorenç Badia. A. 1690, f. 81.

(22) Arx. Protocols Notaris Morella. Not. Llorenç Badia. A. 1691, f. 161 v°.

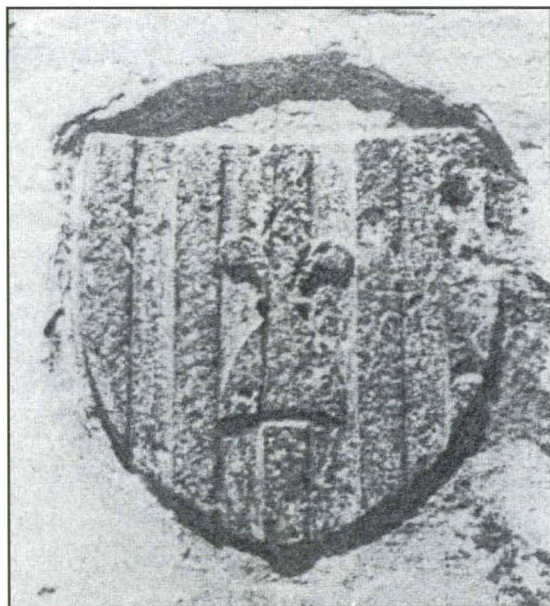
(23) Arx. Mun. Forcall. Documents antics. Cabreviació. A. 1693.

(24) Arx. Mun. Forcall. Documents antics. Cabreviació. A. 1693.

(25) Arx. Mun. Forcall. Documents antics. Cabreviació. A. 1693.

Tortosa, desembre de 2000

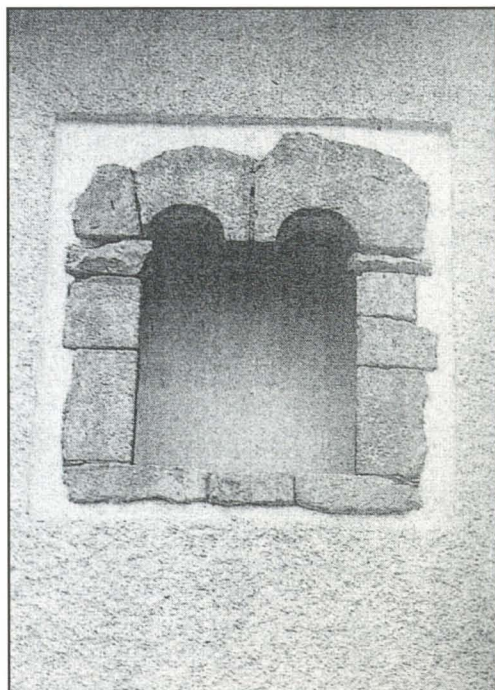
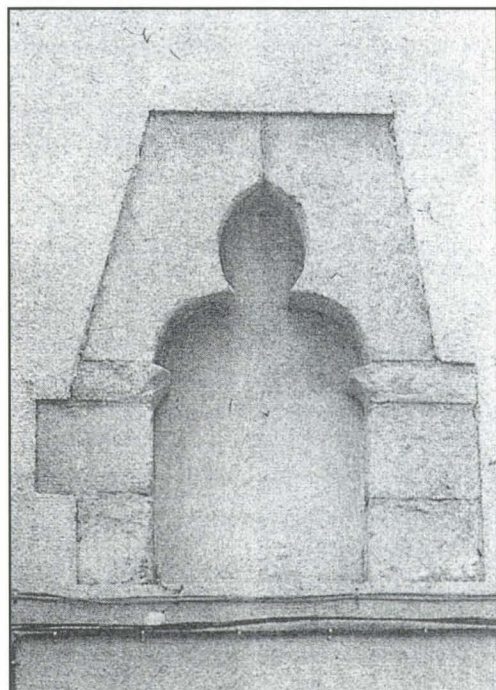
Josep Eixarch Frasnó

ESCUT DE LA VILA, del s. XIII-XIV, a la Plaça, sobre el portal de la Casa de «l'alguacil», abans de l'escola de nens i anteriorment de la Caritat, (primer hospital?)

PLAÇA MAJOR O DE LA CREU, EN DIA DE MERCAT. Veiem el Perió o Creu, presidint l'àgora forcallana des de l'any

PALAU DELS FORTS. Finestres descobertes no fa molts anys, que donen a la Plaça. Del s. XIV?

Festes valencianes: una visió sociològica

Quan el passat mes d'agost Manuel Monfort em va demanar que fes un escrit per al programa de festes de Sant Antoni, vaig pensar de seguida a parlar de la Santantonada, però em vaig trobar amb el dilema de com enfocar el tema, ja que és molt difícil aportar alguna cosa nova als estudis que han fet de la nostra festa erudits com Xavier Fàbregas, Henri Bouché o Josep Eixarch.

La casualitat va fer que un bon amic, el forcallà Vicenç Pascual, fes arribar a les meves mans un interessant llibre editat l'any 1991 pel *Centro de Estudios del Maestrazgo* (Benicarló) en el qual es recullen una sèrie de treballs presentats a les Segones Jornades sobre Art i Tradicions Populars al Maestrat, que van tenir lloc a Alcocebre (Alcalà de Xivert) els dies 28, 29 i 30 d'abril i 1 de maig de 1989.

Entre els treballs que recull el llibre em va cridar l'atenció la primera ponència, titulada «Festes del Maestrat. Una visió sociològica». El seu autor Tomàs Escuder Palau, sociòleg, llicenciat per la Universitat Complutense de Madrid i la Sorbona de París, per parlar de les festes del Maestrat i de les festes valencianes en general, se centre en la nostra Santantonà, tal com relata Antonio Cuenca Caballero, secretari del *Centro de Estudios del Maestrazgo*, en l'Acta de les Jornades: «*Da comienzo la primera ponencia a cargo de don Tomás Escuder Palau, cuyo tema son las fiestas del Maestrat, centrándose en la fiesta del foc del Forcall, la cual piensa que desde el punto de vista sociológico es la más completa*».

La ponència es divideix en tres parts prou diferenciades. La primera ens introdueix en el tema i en la metodologia de treball, essencial per entendre el sentit de la ponència. La segona part parla de la Festa de Sant Antoni o Santantonà, aquesta és la part més interessant per als forcallans, i per finalitzar, la tercera part, en la qual l'autor formula una interessant reflexió sobre les festes valencianes i la seva singularitat.

En vista de la qualitat d'aquest treball, del qual crec que no teníem notícia al nostre poble, m'ha semblat interessant reproduir-lo en aquest programa de festes, espero que tots el trobeu igualment interessant.

Sergi Bordàs

Ponència de Tomàs Escuder Palau a les Segones Jornades sobre Art i Tradicions Populars al Maestrat - Alcocebre 1989

INTRODUCCIÓ

En contra del que puga parèixer no resulta fàcil parlar de les festes.

No resulta fàcil perquè un tema que s'insereix en la part lúdica de la vida sembla més oportú per ser tractat amb la mateixa visió festiva.

La festa és festa, això tot el món ho comprén, i sembla un contrasentit parlar seriosament del fenomen. Ací anem a mirar-la amb una ullada d'aire tècnic i científic malgrat les limitacions que es presenten.

Limitacions que més avant vorem.

Tractar allò que és tradicional des d'una

Tomàs Escuder Palau

òptica racional té els seus problemes ja que, a més, aquest aspecte tradicional que són les festes és, igualment, terriblement popular. I la popularitat comporta precisament que l'acte siga conegut de tots, o de quasi tots els components d'una comunitat. A la qual cosa es pot afegir el dret que cada un té de donar la seua opinió sobre l'assumpte.

Volem mirar les festes de manera diferent; ara no serem actors sinó espectadors estudiosos. Tractarem de vore què s'amaga darrere seu. Vore per a què serveixen, si és que serveixen per a alguna cosa més que per divertir-nos. Anem a mirar quines particularitats tenen les festes valencianes sobre d'altres i si aquestes volen dir alguna cosa. Observar els canvis que s'han produït i les modificacions que actualment sofreixen.

Per dir-ho més breument: quins components estructurals tenen i quines funcions acompleixen.

Hem de dir ja, des d'un principi, que, com passa sovint amb aquest tipus de treball i, en general, en l'àmbit de les ciències socials, no es descobreix mai res d'extraordinari sinó que són coses evidents les que trobarem; ni res d'espectacular tampoc. El que fa que, tanmateix, ens capfiquem en el treball és perquè sovint, i no solament en aquest tema, són aquelles coses que per evidents ens passen massa altes.

Moltes característiques ens semblaran òbvies però si ho mirem amb un cert esperit crític també vorem que aporten una nova visió. La qual cosa ens farà comprendre una miqueta més la Weltanschauung que el poble valencià té.

Així, el motiu d'aquest treball és en definitiva comprendre el que hi ha baix l'aparença d'una festa i que això ens done a conèixer, amb més certesa, la nostra pròpia societat.

Si ho aconseguim, ja és molt i prou.

Com tot treball, aquest també té les seues limitacions.

Per un costat les limitacions teòriques i per un altre les que són pur pragmatisme.

Haurem de començar per definir quina cosa és una festa. No resulta fàcil tal i com deiem fa un instant. Segons l'òptica adoptada així serà la nostra definició, i en aquest sentit cal dir que n'hi ha per a tots els gustos. El tema de les definicions o de la taxonomia ha fet córrer tinta i suor per totes bandes. Cada erudit, cada investigador, ha mirat de dir la seua.

En el nostre cas mirarem de ser més pragmàtics que no polèmics ja que aquest no és el marc per a eixa discussió; això val més deixar-ho per a altres ambients.

Mirant de concretar direm que «són certs dies o períodes de temps que commemoren, celebren ritualment, reinstauren o anticipen esdeveniments, que poden ser ecològics, religiosos o socioculturals, tot donant significat i cohesió a l'individu i a la seua comunitat».

Pareix evident, per altra banda, que aquests esdeveniments comporten, de manera implícita, components lúdics i etnocèntrics de manera quasi permanent i generalitzada, com a mínim pel que fa referència a les festes valencianes.

Cert que, com ja hem dit, hi haurà tantes definicions de festa com interessos tinguem en ella (en contra del que es diu sovint la ciència no és gratuïta); i així comprendrem fàcilment que la festa no és solament un aspecte formal sinó tot un context, un ambient, un «fet social» com diria Durkheim, el que podríem anomenar «estat festiu» que ens permet observar, com ja hem dit abans, la visió del món d'una societat determinada.

El tema que tractarem es troba dins del concepte de festa en general i, més concretament, les festes valencianes que es fan al Forcall. Delimitant més encara el tema direm que hem centrat el nostre punt de vista en la «Santantonà». És un treball sincrònic que ens permet tenir amb una sola ullada, tota la festa al nostre abast. No es tracta, per tant, d'un treball d'història en el qual anem a buscar els orígens del fenomen estudiat. Orígens que, per altra banda en aquest cas, són prou clars i fins i tot documentats. Tampoc no és el nostre un treball comparatiu que podria ser

altament interessant i que, lamentablement no se solen fer. I hem de dir ací que es troba proper a publicar-se un treball etnogràfic important que permetrà fer aquestes comparacions amb un mínim de facilitat i eficàcia.

Però n'hi ha altres limitacions.

Per un costat, com resulta habitual en aquests temes, tenim la manca de treballs etnogràfics previs al nostre. No volem dir exactament que no hi hagi cap descripció; diem que n'hi ha poques i a més, roïnes. En el nostre cas tenim sort per tal com la descripció de la qual partim forma part del treball abans al·ludit i ha estat realitzada per Henri Bouché, una persona coneguda en aquestes Jornades. Però aquest no sol ser el cas ja que generalment les descripcions són fetes per persones que, tot i la seua bona voluntat, no solen seguir cap mètode etnogràfic amb la qual cosa cauen sovint en les anècdotes, deixant de banda les categories.

Junt amb aquest problema apareix el de la bibliografia pertinent que sol ser reduïda, inexistente o roïna. Algú podrà pensar que resulta estrany dir que hi ha poca bibliografia sobre el tema, però és que cal no confondre els llibres de festes o les relacions de llocs on es fan amb els treballs metòdics.

Encara cal afegir unes altres limitacions: la condició de l'investigador solitari i les poques assignacions per a aquest tipus de treballs. En el primer cas ens trobem davant un individu que sense voler viu en una torre d'ivori i en el segon es veu obligat a sofrir igualment un cert tipus d'os-tracisme indesitjat. Totes aquestes coses tenen una conseqüència directa i és la de minvar els treballs i situar-nos en clar desavantatge front a altres països del nostre àmbit.

No sol ser habitual l'exercici epistemològic a les nostres terres. Però és una exigència que cal abordar. Quin és el meu punt de vista?

Durkheim no ha passat endebades per la meua vora, tampoc Levi-Strauss i tot això condiona com condionen les altres

alternatives; un altre assumpte és que es diga o no. Pareix que fer-ho siga un descrèdit o un signe impúdic. Jo crec que és més honest situar-se en el lloc que pertoca i que el públic ho sàpiga.

Per al cas concret que ens afecta val a dir que considere la festa com una part integrant de la cultura; la festa és cultura i entenem aquesta en el sentit donat per Taylor que no és, s'ha de dir tot seguit, el que tenim per habitual sinó un de molt més ample que inclou totes les manifestacions produïdes pel ser humà. Però anant més enllà entenem la cultura com missatge que la societat crea i mitjançant la qual podem esbrinar el seu sentit. Levi-Strauss dixit.

En un primer pas ací faig etnografia, és a dir, pura descripció i això amb un intent de crear un corpus que permeti una determinada homogenització que ha de servir, si més no, per fer interpretacions, fetes des de la sociologia i no, com ja hem dit abans, des de la geografia, la metafísica o la història.

L'òptica sociològica comporta la consideració de la festa com un fet social amb actors que poden ser individuals o col·lectius.

EL MÈTODE

D'alguna manera tot és qüestió de mètode.

Tal i com ja hem dit abans moltes coses, moltes descobertes tenen a vore amb el mètode de treball emprat.

La Sociologia compta bàsicament amb dos grans divisions: els quantitius per un costat i els qualitius per l'altre.

Però en el cas que ens preocupa es pot dir que una de les aportacions bàsiques que l'Antropologia ha fet a les altres ciències socials és precisament la que fa referència a la manera com es fa un treball.

Nocions com observació participant, treball de camp, etc. són aportacions fetes per l'Antropologia i que han demostrat el seu valor al llarg de moltes experiències.

Ací han estat àmpliament utilitzades.

Observació directa i participant.

Sempre hi ha hagut polèmica respecte al

paper que juga o pot fer l'investigador al si de la comunitat que estudia. I encara n'hi haurà, però tanmateix...

Hem fet observació directa, és a dir, sobre el mateix terreny d'estudi, mirant totes aquelles coses que eren al nostre abast amb esperit extern. Per regla general hem seguit la cronologia de la pròpia festa encara que això no sempre ha estat possible si aquesta, per les raons que fóra, es desenvolupava, com passa sovint, al llarg de diferents dies.

Ho hem observat de dins estant anotant el que veiem i, sovint, preguntant el que no podíem vore o entendre.

Però no solament hem estat al mig de la festa sinó que, de vegades, s'ha participat en aquesta; participació que unes voltes ha anat fins a la integració quasi total i altres solament de manera parcial.

Aquesta participació té els seus avantatges. Per un costat els actors naturals en vore l'investigador convertit en un més entre ells, deixen de banda possibles reticències o malentesos.

Altres vegades la pròpia dinàmica festiva impedia seguir algun esdeveniment que es produïa de manera lateral i així resultava impossible prendre'n nota. Aquesta ha estat una de les raons per les quals hem hagut d'assistir més d'una vegada a alguna de les festes estudiades.

En els casos en els que una festa era molt simple el problema de poder observar i participar al mateix temps no suposava cap problema, però aquest no era el cas amb les festes complexes, que no són poques. Amb la complexitat s'ha fet necessari observar-la des de punts de vista diferents i això s'ha aconseguit a base dels informants o de varies estades en el mateix poble o ciutat.

Investigació de la documentació de base.

Independentment del treball abans al·ludit hem fet igualment investigacions en el camp de la bibliografia.

Com ja hem dit és molta la literatura que se n'ha ocupat del tema i la podem dividir en dos apartats generals. Per un costat la literatura científica i per un altre la divulgativa.

La primera, que és la coneguda de manera

general pels estudiosos del camp, es troba generalment a l'abast en les bones biblioteques o, fins i tot, es posseeix en bona part personalment.

L'altra, la composada per fullets, llibrets de festa, etc., és molt més dispersa i per trobar-la cal regirar per molts llocs: biblioteques particulars, hemeroteques, biblioteques públiques, les dels ajuntaments, etc.

Molt sovint, després d'haver perdut temps en mirar de trobar un article determinat, ens sorprenia negativament en vore que el seu valor, des d'un punt de vista tècnic, era molt reduït per no dir nul del tot. El motiu era, per regla general, que les descripcions no servien per fer comparances o es destacava una característica molt determinada en detriment d'una descripció més generalitzada.

Seria bo fer ara ací un excursus i demanar fer una recollida del material publicat sobre festes en terres valencianes. Tal vegada que no seria un treball excessivament fluïdor, però sí d'una gran vàlua.

Caldria incloure, en aquest tema, no solament els treballs purament etnogràfics sinó igualment aquells de caire més teòric i considerant les diferents escoles.

Un altre camp encara, que no l'hem inclòs en els anteriors, seria el de la investigació en els diaris locals. En aquests el cúmul d'informacions sobre les festes és exuberant i digne de que s'hi dedique un temps. Amb el coneixement, això sí, de que part del material recollit servirà per a poc.

El valor de les informacions.

No és el mateix el valor d'una informació sobre la festa d'una ciutat gran que la d'un poble menut; en un cas pot representar solament una visió molt reduïda, mentre que, la mateixa quantitat d'informació pot abastar, en el segon exemple, la meitat de la festa.

L'observació directa té els seus límits.

Tampoc no té el mateix valor el donat per un personatge estudiós de les seues festes que el d'un senyor que és simple turista; i encara caldria afegir que en qualsevol tipus d'informació hi ha, unes vegades implícitament i altres de manera explícita, visions més o

menys interessades que no sempre l'investigador sap destriar.

L'objectivitat sempre resulta difícil, però determinades visions parcials intencionades han de ser desterrades a no ser que es faça constar en el treball, i que tinguen una raó especial per aparèixer.

Treballar sobretot l'espai valencià suposava fer-ho amb un equip de gent, sense el qual hauria estat un treball de massa anys. Fer-ho sobre un espai més reduït, com és el del Maestrat, pres aquest en qualsevol de les seues accepcions, ja siga històrica, actual, política o geogràfica, suposava la possibilitat d'abastar la festa en la seua totalitat, amb xicotetes reserves. I ja siga en un sentit sincrònic com diacrònic.

El treball de camp.

Haviem dit abans que una de les majors aportacions que ha fet l'Antropologia a les ciències socials és el que fa referència al treball de camp. La Sociologia, de manera molt important, n'ha tret profit.

Tant la descripció que farem de la Santantonà com totes les que es van fer, en el seu temps, sobre les festes valencianes en el treball abans al·ludit igualment, es basa en aquest treball. Ací en mostrem una sola part.

Hi ha hagut importants científics que han indicat la conveniència de fer treball de camp i res més ja que, per a ells, aquest era i és més urgent que no la construcció d'un corpus teòric. Com no podia ser altrament, hi ha hagut estudiosos que han dit tot el contrari.

Ara, que es vulga o no, jo pense que un es presenta sobre el territori que vol estudiar amb una orientació teòrica determinada, que pot ser més o menys particular, més o menys general però que influeix de manera capital tant sobre la tria dels temes com sobre el tipus de dades a recollir, sobre les tècniques emprades i sobre les possibles interpretacions. Això a mi em pareix fora de tot dubte.

Observar, en contra del que puga parèixer, no és totalment objectiu.

Donades aquestes aclaracions generals, que entenc necessàries, passem ara al detall sobre com s'ha treballat.

Encara cal fer una nova precisió. Hem estat

parlant sobre festes però no hem dit quina classe de festes perquè n'hi ha de molt variades. Hem de dir sobre quin tipus de festa ha anat a parar la nostra atenció.

S'han recollit aquelles festes considerades com a populars i tradicionals, i no unes altres. Per populars entenem aquelles que compten amb una participació massiva de gent o, en els llocs de població reduïda, d'una majoria d'aquesta. Que ho facin de manera totalment espontània i que, en major o menor mesura, en siguen protagonistes directament o indirectament.

Per festes tradicionals entenem aquelles que, amb variacions més o menys importants al llarg del temps, s'han mantingut un any darrere un altre durant un gran període fins arribar als temps actuals. En definitiva, una certa regularitat en l'aparició d'aquestes festes seria una característica principal de les tradicionals.

Naturalment que altres festes poden tindre també aquest tret de la regularitat, però aquelles sobre les quals centrem la nostra atenció tenen unes diferències que ens pareixen significatives.

Per exemple, en l'aspecte formal es pot concloure que hi ha una forma diferent de celebrar aquesta festa de la que considerem i podem anomenar «festa oficial».

Per un altre costat es pot afirmar que la utilització dels símbols (fins i tot si arriben a ser els mateixos) és diferent i també que el context en el qual aquests són utilitzats resulta distint.

Finalment hi apareix una tercera característica que ve donada per allò que hem anomenat «estat festiu» i que comporta un ethos bàsicament diferent i que ho impregna tot de manera que eixe estat és sentit i viscut com ideològicament i culturalment distint de les festes que hom no considera tradicionals.

Així, pel que acabem de dir, el nostre treball es limita a les festes que podem titllar de populars i tradicionals.

Hi ha encara una altra limitació a fer; i és que dins aquestes festes que apareixen una vegada i una altra en el transcurs de l'any, podem considerar aquelles que són festes generals a un àmbit geogràfic i cultural (com

és ara, per exemple, la festa del Nadal) i, per una altra banda aquelles que ho són més específicament de les terres valencianes (com serien les dels bous, festes al voltant del tema igni amb totes les seues possibles variacions d'entre les que la Santantonà n'és una més).

Ens hem limitat, de manera general, a explicitar de forma més clara aquelles que, com les darrerament esmentades, tenen una major especificitat valenciana. Conscients però, d'una altra banda, de la dificultat de limitar a un sol espai geogràfic o cultural unes característiques suposadament uniformes.

Per una altra banda tampoc no hem recollit aquelles festes que formen part del que anomenem el cicle vital individual i familiar: així, queden excloses explícitament malgrat el seu caràcter tradicional, festes com ara un bateig, una comunió o la celebració familiar d'un natalici.

També queden fora les celebracions o festes oficials, ja siguen de caire estatal o autonòmic.

El temps.

El gros del treball ha estat realitzat durant tot un any; cosa per una altra banda imprescindible pel fet que calia abastar totes les festes que se celebren a les localitats valencianes i, a més, durant tot l'any.

Però ja siga pel fet que algunes no van poder estar observades en el seu moment, o perquè ja s'havia iniciat l'observació en èpoques anteriors, el cas és que el recorregut per les terres valencianes amb aquest propòsit s'inicià l'any 1986 i acabà l'any següent.

Naturalment hi ha hagut moments en què s'ha treballat amb més intensitat que en altres i això per diferents raons: per un costat les festes no es representen de manera regular al llarg de l'any, això tots ho poden constatar, i per una altra banda els investigadors no sempre han pogut ser-hi presents en el moment oportú.

Uns certs períodes (mesos d'agost i setembre, cicle de Setmana Santa, Nadal) acumulen una tal quantitat de festes en un rodal o comarca determinada que resulta del tot impossible visitar-les totes, i més si es volen vore tots els actes. Així, unes vegades no hi ha hagut problema per recollir informació

amb l'observació participant i, altres, ha fet falta recórrer a l'entrevista a posteriori.

Algunes vegades els investigadors han acudit als pobles en hores fora dels dies de festa, molt sovint, en els ambients rurals, després de les hores del treball quotidià.

L'espai.

Supose que ha quedat prou clar que l'àmbit sobre el que s'ha treballat ha estat el País Valencià, la Comunitat Valenciana. I s'ha seguit la norma de distribuir el territori en funció de les comarques per a cada un dels investigadors.

Malgrat la diferència de criteris en la divisió comarcal l'hem considerada més oportuna que no qualsevol altra: la provincial per excessivament artificiosa per a determinades característiques culturals i la municipal per massa fragmentària.

La qual cosa no vol dir que la divisió comarcal que hem emprat ens parega idònia ja que de les conegudes totes han estat fetes amb opinions diferents i no sempre homogènies.

Calia però, triar i ho hem fet acceptant la que figura al «Nomenclàtor Geogràfic del País Valencià» de Promocions Culturals editat l'any 1970. A la seua introducció ens remetim per justificar-ho.

Independentment però d'haver fet aquesta tria o una altra ja hem esmentat més amunt per quina raó hem optat per la comarca: caldria afegir encara que, en ella s'hi troben trets culturals (i no cal sinó mirar el cas de la Santantonà) diferenciadors amb prou insistència, i certament per al nostre treball aquest és un punt important.

Es pot objectar, i és cert, que algunes característiques determinades d'una comarca es troben igualment en una altra de la vora i fins i tot llunyana. No podria ser altrament ja que, en definitiva, formen part d'una zona cultural més ampla. Però resulta obvi que hi apareixen unes característiques similars dins la mateixa i, sovint, en algunes limítrofes. Treball de futur serà el d'establir les diferències i similituds entre aquestes.

Last but not least hi ha una altra raó: la dimensió de la comarca permet a l'in-

vestigador tindre una visió general del seu camp d'estudi suficientment extensa i suficientment intensiva.

Dins les comarques s'han visitat les ciutats i els pobles més importants, però dins les primeres no s'han oblidat, quan són importants, els barris que tenen prou entitat per mantindre les pròpies festes sovint diferenciades de les de la ciutat.

Pel que fa als pobles s'han considerat igualment poblacions disperses més o menys importants, ja ho siguen baix un nom o un altre: barris, masades, alqueries, aldees, etc.

Els informants.

S'han fet, com havíem dit abans, entrevistes. En aquestes s'ha interrogat un gran nombre de persones i la quantitat de cintes enregistrades ha estat realment elevada.

Des de l'alcalde del poble a l'erudit local, des de l'estudiós a la persona ben anònima però que tota la vida ha participat en la festa que ella considera seua per excel·lència.

Algunes entrevistes s'han fet en un ambient tranquil i culte, altres han estat realitzades quasi al mig de la plaça i en el moment àlgid de la festa.

Molt sovint alguns treballs de camp no es podrien fer sense aquests informants que esdevenen clau bàsica de l'obra.

En el nostre cas, i donada l'amplària de l'espai, hem comptat amb tota mena d'informants: unes vegades han estat precisos i altament valuosos, altres les informacions han servit únicament per confirmar tòpics ja coneguts i que aportaven poca cosa al treball.

Han estat, per regla general, gent major (entre els 30 i els 70 anys), habitants del nucli on es feia la festa, d'escassa formació acadèmica però molt disposats a ajudar i homes en la major part.

També hi ha hagut, evidentment, persones erudites i que han posat els seus coneixements al nostre abast i als quals, des d'ací, els ho agraïm.

Unes vegades hi ha hagut entrevistes realitzades pràcticament en bateria, altres, no eren sino elementals informacions concretes d'ordre pràctic més que no una altra cosa. Unes voltes eren mantingudes a casa dels

informants i altres en llocs públics, generalment bars.

Per professions es pot dir que secretaris d'Ajuntaments i capellans han estat les més nombroses. A través d'aquestes professions abans esmentades s'ha concretat l'ajuda que les parròquies i els Ajuntaments han prestat.

De manera similar s'ha emprat informació de les institucions tot i que aquesta no ha estat nombrosa.

La guia.

Com a ferramenta de treball s'ha utilitzat la guia que ha servit d'orientació als investigadors.

De vegades no es feien tots els apartats, ja siga per la pròpia identitat de la festa en ser una reduïda expressió o per altres raons. Tampoc no tots els col·laboradors han estat igualment pendents de seguir-la.

La guia té 9 apartats dividits així:

1- DENOMINACIÓ DE LA FESTA

1.1. Té la festa diferents noms?

1.2. Quin és el nom principal de la festa?

2- LOCALITZACIÓ

2.1. L'espai ecològic: el poble, la ciutat, el camp.

2.2. L'espai ritual: els diferents llocs ritualitzats: ermites, esglésies, places, carrers.

2.3. L'espai estructural: situació social de les persones, la disposició de les persones, dels símbols.

3- ESPAI TEMPORAL

3.1. Dies concrets en què se celebra la festa: duració.

3.2. Festa fixa o mòbil.

3.3. Moments de concentració majoritària d'actes.

4- ORIGEN DE LA FESTA

4.1. Data aproximada d'origen.

4.2. Esdeveniment que dóna origen a la festa: natural, mític, religiós, profà, històric.

4.3. Qui creà la festa: un col·lectiu, un individu.

4.4. Creences populars sobre l'origen: contalles, llegendes, etc.

4.5. Documentació: escrita, gràfica, iconogràfica, històrica, tradicional.

5- ORGANITZACIÓ DE LA FESTA

5.1. Organització per: grups d'afinitat, de

parentesc, entitats públiques o privades, etc.

5.2. Quina classe d'organització: jeràrquica, igualitària, orgànica, inorgànica.

5.3. Relacions d'entitats amb organismes religiosos, civils, polítics, etc.

5.4.1. Evolució històrica de l'entitat.

5.4.2. Nombre de socis: procedència social.

5.4.3. Forma d'organització interna.

5.4.4. Estatuts o normativa interna.

5.4.5. La junta directiva: els càrrecs, funció, duració i forma d'elecció.

5.4.6 Relació junta directiva.

5.4.7. Pressupost i funció d'aquest. Com es cobreix el pressupost.

5.4.8. Té l'entitat local social? Forma d'utilització durant les festes.

5.4.9. Com participa l'entitat en les festes: en totes les activitats o solament en alguna. Econòmicament o humanament.

5.4.10. Participació en actes no festius de la comunitat.

5.4.11. Símbols de l'entitat: banderes, insígnies, indumentària. Utilització d'aquestes.

5.5.1. La participació individual com es fa a títol personal o amb grup.

5.5.2. Qui participa: un sector determinat de la població: quin? De quina manera. Queda algú exclòs explícitament o implícitament.

5.5.3. Amb quins elements es realitza la participació: indumentària, objectes, cants, música. Per mitjà de rituals?

6- ASPECTES ESTÈTICS. PREPARACIÓ DE L'ESPAI FESTIU I ELEMENTS RÍTMICS I PLÀSTICS.

6.1. Ornamentació dels llocs de la festa: tipus i materials. Descripció.

6.2. Música. Actes musicals organitzats i espontanis. Composicions particulars de la festa. Qui interpreta i lloc on s'interpreta.

6.3. Balls i cants. Col·lectius a nivell comunitari i a nivell d'entitats. Qui canta i balla i lloc on es fa.

6.4. Literatura festiva. Programa de festes, llibrets de festes. Literatura popular i tradicional: poemes, dites, llegendes, cançons, etc.

6.5 Uniformes festius. El seu origen: materials de què es componen, forma, color. Diferències entre vestit masculí i femení.

6.6. Elements simbòlics de la festa: nanos,

gegants, imatges profanes o sagrades...

6.6.1. Descripció d'aquests elements: forma, color, materials.

6.6.2. Moment i lloc d'aparició.

7- DINÀMICA: ACTES FESTIUS

7.1. Denominació de l'acte. Lloc on se celebra.

7.2. Moment en què se celebra: dia i hora.

7.3. Distribució de l'espai: situació dels participants i els observadors (croquis).

7.4. Actes col·lectius: participació d'entitats: quines i de quina manera.

7.5. Actes individuals: participació d'individus: qui i de quina manera.

7.6. Dinàmica interna de l'acte. Moviments.

7.7. Aparició d'elements rítmics i plàstics.

7.8. Participació en els actes de forasters: possibles limitacions.

7.9. Darreres innovacions introduïdes en els actes: des de quan.

7.10. Descripció de l'acte festiu.

8- FUNCIONS I VALORS DELS ACTES FESTIUS

8.1. Si expressa coherència interna d'un grup de la ciutat de la comarca o d'àmbit més ample.

8.2. Manifestacions d'etnocentrisme latents o manifestes: simbolització nosaltres/ells.

8.3. Si hi ha individus o entitats que monopolitzen especialment l'acte festiu: qui o quines i amb quin propòsit explícit o implícit.

8.4. De quina manera?

8.5. Valors religiosos: visió religiosa de la festa. Importància en nombre i qualitat dels actes religiosos. Oposició religiós/profà.

8.6. Valors morals: estima del temps de festa i de treball. Similitud festa/joc. Ètica de la festa.

8.7. Valoració de l'estètica festiva.

9- ALIMENTACIÓ FESTIVA

9.1. Productes de consum exclusiu de la festa.

9.2. Denominació dels menjars: receptes. Les begudes.

9.3. Preparació i complements necessaris.

9.4. On i com es menja. Forma d'utilització ritual.

9.5. Qui hi participa i qui queda exclòs.

9.6. Quina distribució espacial es fa.

LA FESTA DE SANT ANTONI O SANTANTONÀ

Com resulta evident a poc que s'observe la festa de Sant Antoni es veu que aquesta no és exclusiva dels Ports o del Maestrat.

És lògic que, considerat el caràcter benefactor dels animals del Sant, aquest haja estat venerat a les societats agrícoles on tenen una importància capital.

Lògic igualment que la distribució geogràfica de la seua vocació siga al voltant de la part septentrional de la Mediterrània. Al sud no ho podia ser per raons evidentment religioses i, al centre d'Europa, tampoc en raó del protestantisme dominant majoritàriament.

El seu espai natural eren les terres nord-occidentals de la nostra mar.

En algun moment però aquest culte tan profund i, de retruc, les festes a ell dedicades, no quedaren com el nostre patrimoni exclusiu.

Però el que hi ha de cert és que, avui en dia han perviscut fins ara i de manera viva per aquestes terres. Més endavant vorem per quina raó i com.

El que passa és que, independentment de la seua pervivència en tot aquest àmbit, a casa nostra la festa a ell dedicada té unes característiques que no té a altres llocs.

Per vore-les cal fer una descripció de la festa, cal escriure una Santantonà.

Agafarem per model la que se celebra al Forcall, fonamentalment perquè aquesta resulta ser la més completa de les diferents variants conegudes. Això no vol dir que altres no compten amb elements que aquesta no té; de fet això passa, però com ja hem dit aquesta és la més completa i això li dóna la possibilitat de ser considerada en tota la seua complexitat i permetre una anàlisi d'alguns elements que altrament no podríem observar en la resta.

Podríem igualment haver pres com paradigma la festa que se celebra a Benassal, Alcobàsser o, encara millor, a la Vilafranca o a Benicarló, que fins i tot té un llibre dedicat a la festa. Si no ho hem fet és per les raons esmentades.

Per a la seua descripció seguirem la guia abans mostrada encara que eliminant alguns elements que, en no afegir res al nostre interès, dificultaria una part de la visió.

Tanmateix, abans de passar a la descripció caldrà fer, encara que no siga necessària per a molts dels assistents, però sí per raons de rigor científic, una al·lusió al poble on se celebra la festa.

El Forcall, com el seu nom ja ho indica, es troba a l'enforcadura dels rius Bergantes i la rambla de Cantavella en una terra molt accidentada i que permet únicament una agricultura de secà (llevat de les hortes de vora riu) i ramaderia.

La seua estructura social es veu precisament condicionada per la situació geogràfica. L'emigració és, des de fa anys, fenomen conegut de prop per la gent del Forcall, de tal manera que si el 1970 comptava amb 921 habitants des d'aquell moment el seu nombre no ha deixat de baixar com de fet a la resta dels municipis del voltant fins arribar avui dia al voltant dels 700.

Emigració que ha anat, bàsicament cap a les comarques del litoral: en primer lloc el Baix Maestrat i després La Plana així com també cap a Catalunya.

Pel que fa als seus habitants actuals es pot dir que viuen bàsicament de l'agricultura; hi ha després altres sectors socials que es dediquen als serveis o a la reduïda indústria local en nombre escàs. Crida l'atenció l'important percentatge que tenen els membres de congregacions religioses.

Una altra característica a destacar és el gran nivell d'endogàmia local existent que mostra una secular actitud a l'enclaustrament de la col·lectivitat.

Passem ara a descriure la festa:

Es coneix aquesta festa amg el nom de «La Santantonà» en el dialecte forcallà, tot i que en escrits forasters sol ser designada com «La Santantonada» i no massa freqüentment s'al·ludeix a ella amb el nom del sant, Sant Antoni.

Habitualment la festa ha vingut celebrant-se els dies 16, 17 i 18 de gener.

Avui dia, per raons laborals fonamen-

talment, la festa s'inicia el divendres més proper al dia 16. Els actes diürns de la primera jornada de festa solen concentrar la població resident, mentre que, a la nit, hi ha un autèntic allau de gent d'altres localitats properes atreta per la gran popularitat que la festa té des de fa uns quants anys.

Els orígens documentals solen fixar-se en el 1311 quan el Sínode diocesà de Tortosa institueix, entre altres, la festa de Sant Antoni Abat.

La Confraria del Forcall apareix aprobada pel rei Joan I d'Aragó el 1388, tot i que és possible que ja funcionara anteriorment.

En la festa del Forcall es dona un clar sincretisme i clares analogies amb festivals ígnics grecs i romans.

Antigament l'organització de la festa anava a càrrec de la Confraria del Sant, tal i com quedava estipulat en les Ordenances corresponents contemplades en el document abans esmentat; però avui dia assistim a una certa secularització amb la consegüent pèrdua de força i cohesió per part de les confraries pel que fa a la seua activitat pràctica.

En el Forcall, igual com succeeix en altres poblacions, són els joves, els quintos, els que assumeixen el treball d'organitzar la festa, encara que sempre compten amb la col·laboració i experiència d'homes més majors.

En primer lloc cal dir que existeix una organització jeràrquica el cap de la qual la constitueix el majoral de la festa, tot i que aquests darrers anys el càrrec és compartit.

Vol això dir que hi ha dos majorals que es divideixen l'esforç, tant econòmic com l'activitat o treball, apareixen sempre tots dos juts en tots els actes.

El seu nomenament es realitza al mes d'agost, habitualment el dia 16, dia en el qual se celebra el «dia dels majorals del Nostre Senyor».

El dia següent (18 o 19 segons anys) es realitza l'acapte en el que aquests recorren els carrers de la població demanant ofrenes, que avui en dia són en metàl·lic i fa anys en espècies, (bàsicament blat i llana).

Fa anys els masos eren igualment visitats pels majorals que feien el recorregut amb els

matxos per recollir una o dos barcelles de blat per família de masovers.

Més tard, el dia de la festa religiosa del sant (abans el 17) els majorals recorren novament la població després de la missa major i de la processó tradicionals per recollir diners i ciris per a l'església.

També, en l'àmbit econòmic, els majorals tenen el dret de subhastar els troncs dels arbres que no han estat cremats en la foguera de la festa, sinó solament mascarats, i això amb la finalitat d'incrementar el fons social de l'organització. Una altra manera de recollir més fons, i que fan els majorals, ha consistit en la rifa d'un corder durant el mes d'agost.

Els majorals tenen, per la seua banda, la representació dels que intervenen en la festa, ocupant un lloc destacat en cada un dels actes que presideixen: processons, missa, desfilades, competicions, jocs...

Una altra funció es compleix en l'àmbit gastronòmic: són ells (però a través de les seues dones) els qui preparen els dolços i la beguda que ha de servir per invitar aquells qui intervenen directament i activament en la festa.

Junt a aquesta presidència oficial i visible, provinent dels antics estatuts i ordenacions de la Confraria, apareix una segona organització fàctica estrictament festiva –amb tot el que aquesta paraula comporta– que neix espontàniament pel que fa a la seua formació estructural. Ens referim a la comparsa de la Santantonà pròpiament dita, que es compon d'un nombre indeterminat de membres encara que amb unes assignacions funcionals mínimes, sense les quals no es compliria la seua missió.

Avui en dia, els quintos i els qui es volen juntar a ells, es reuneixen en «l'Hostal» on mengen i on es procedeix a continuació al nomenament de cadascun dels membres, tot i que alguns personatges coincideixen per petició expressa de l'interessat (aquest sol ser el cas del sant o de l'acompanyant, que es reserva, per regla general, als més vells).

La composició de la Santantonà és la següent: Sant Antoni, Sant Pau Ermità, el Despüllat, la Filoseta i les botargues; aquestes darreres en un total de dotze aproxima-

dament encara que depèn de les peticions existents en els diferents anys.

Sant Antoni és el personatge de major prestigi dins l'escala jeràrquica, encara que no per l'activitat que fa. Al seu costat apareix sempre seu acompanyant-lo, Sant Pau ermità. La Filoseta és, tal vegada, el personatge més actiu amb moviments continuats, carreres sense parar i gestos. El despullat no es queda darrere i és el dimoni principal, identificable, segons es diu, amb Belcebú i es diferencia de les botargues perquè porta la cara destapada -coberta i unes esquelles a la cintura així com unes bufes de porc nugades sobre el bescoll. Les botargues són dimonis festius, coberts de dalt a baix, del cap als peus amb un llenç blanc adornat amb dibuixos de gripaus, dimonis i serps, així com ratlles roges pels camals. Els colors bàsics solen ser el roig, el negre i el verd. La cara apareix coberta per una careta o captuxó de tela que deixa vore únicament els ulls i la boca per mitjà de forats; sobre el cap porta unes banyes de tela.

Les botargues porten una espècie de garrots fets de paper premsat i amb els quals colpegen terra i les persones, preferentment les dones. Probablement la seua denominació (pellots) i pels antecedents d'altres poblacions de la mateixa àrea, antigament serien vergues de bou.

Pel que fa a la Filoseta direm que és un personatge de significació controvertida i representat per un home com els altres components de la Santantonà, encara que, aquest vestit de dona. Porta jaqueta roja amb ribets negres i falda llarga a ratlles verticals blaves i roges. Sol dur igualment algunes esquelles xicotetes per la cintura. La cara va blanquejada amb farina, en la seua mà dreta porta una branqueta de pi coberta per un fil de cànem simulant una filosa i també coets borratxos. A la mà esquerra porta una vareta o fus amb la qual simula estar filant.

Sant Antoni i Sant Pau van vestits amb capes del segle passat, negres i barrets d'ala ampla. Porten igualment llargues barbes blanques. Sant Antoni du, a més, una creu de fusta d'uns cinquanta centímetres de

llargària i un llibre o revista que simula els Evangelis; sobre el seu pit penja un llarg collar de mandarines (antigament eren pomes) conegut amb el nom de «rosari».

Sant Pau va recolzant-se sobre un gran gaiato. La mà dreta del primer i l'esquerra del segon van unides per una corda llarga i grossa des de l'extrem de la qual estira el Despullat i així, d'aquesta manera, durant el recorregut van encerclant els espectadors distrets.

La comparsa descrita va recurrent entre crits, cops i rialles, els diferents carrers del Forcall, acompanyats per la dolçaina i el tabal i, lògicament, per un públic nombrós.

Il.luminant el seu recorregut van els cremallers, dos personatges més, amb capa i barret negres i que porten els dits cremallers de quasi dos metres de llargària.

Tot i que el personatges solen repetir les seues actuacions, val a dir que no hi ha res establert fixament al respecte i que, en acabar la festa, prescriu igualment la seua participació.

El càrrec de majoral comporta una certa serietat i responsabilitat, tant econòmica com religiosa i cultural en sentit ampli. Per contra la comparsa abans al.ludida té un caràcter profà-festiu i de diversió. La resta de la gent hi participa de manera individual, per grups d'amics o famílies, i ningú no queda exclòs per raons socials, polítiques o de qualsevol altres tipus.

Finalment cal dir que el pressupost de la festa es troba en molt estreta relació amb els ingressos obtinguts i amb les entregues voluntàries personals dels majorals, segons la seua generositat i disponibilitat.

Ha de quedar clar, per una altra banda, que l'autoritat de la festa recau sobre els seus organitzadors, regits pels majorals. L'Autoritat, ja siga religiosa o civil, participa per desig i invitació d'aquells.

Finalment cal dir que l'Ajuntament o entitats del poble cedeixen durant la festa algun local que serveix per menjar els membres de la Santantonà, canviar la seua indumentària i celebrar reunions.

Així com en altres localitats i amb motiu de diferents festes és visible l'ornamentació

dels carrers i molt especialment considerable en altres localitats de la comarca. Forcall no ofereix aquesta faceta ornamental.

Per contra ací són els elements vius, persones i animals, els que porten indumentària festiva. Els matxos apareixen adornats amb aparells de vius i diferents colors, així com els que participen en la comparsa. També els majorals, durant les desfilades i processó, porten capa i barret d'ala ampla com hem dit abans.

Durant un dels dies de la festa hi ha, a la plaça Major, una desfilada de disfresses, realment variades i imaginatives, amb indumentària tant moderna com antiga i que són de difícil classificació per la seua heterogeneïtat; que canvien d'un any a un altre.

La música és un element important de la Santantonà; la dolçaina i el tambor, la banda o els cants espontanis hi són presents. Indubtablement són més importants i tradicionals els indicats en primer lloc.

Per a dolçaina i tabalet s'han interpretat diferents peces al llarg del temps i el seu origen és difícil de datar. Algunes són exclusives de la festivitat de Sant Antoni, altres es toquen el dia del patró del Forcall, Sant Víctor, com és el cas de les dianes i el «ball rodat». Per contra la denominada «processó dels matxos» és expressament dedicada a aquest acte de la Santantonà...

I encara més específica és «la mort de Sant Antoni» interpretada exclusivament en la nit que es crema la «barraca».

La resta de la música que es pot oir durant la festa és variada i espontània, com succeeix quan la banda toca en algun acte o bé els cants de la gent contenta que apareixen de forma igualment improvisada.

Pel que fa a les danses s'ha d'esmentar el «ball rodat» que es feia antigament a la plaça Major en la qual les parelles formaven un doble cercle quedant les dones fora d'aquest. La dolçaina toca, mentre, aires de jota.

Entre els aspectes estètics que es manifesten en la festa de Sant Antoni del Forcall es troba una reduïda literatura representada en primer lloc pels programes que cada any s'editen i que, en essència contenen la relació

d'actes amb els seus corresponents horaris i calendari, adornats, generalment amb la figura del Sant reproduïda d'alguna estampa.

Tanmateix, com la festa té una relativa importància en el seu àmbit, n'hi ha prou escrit tant en els periòdics de Castelló com en diferents revistes especialitzades.

En els llibres parroquials figura la relació dels confreres inscrits en la Confraria de Sant Antoni.

«La vida del Sant», l'obra teatral més popular per aquestes comarques del nord, és una còpia mecanografiada que circula per diferents poblacions d'aquesta, i suposadament atribuïda al poeta morellà Gazulla d'Ursinos.

La Santantonà constitueix, sense cap tipus de dubte, el paradigma de les festes d'aquest model que se celebren als Ports, conservant en bona mesura la seua antiga estructura.

La festa comença amb l'anunci, a les vuit del matí, en la que els components del grup recorren els carrers del poble mentre fan sonar una gran esquella.

Tot i això, el segon dia de Nadal, el dia de Sant Esteve, els quintos, juntament amb els majorals ixen a la muntanya o, algunes vegades, a les dels termes del voltant per tallar el pi més gran «el mayo» la selecció i compra del qual ha estat realitzada d'avantmà. El seu trasllat a la població es realitza actualment per mitjà d'un tractor o un camió però abans es feia amb un matxo. Aquest pi és netejat de branques en el mateix pinar i acompanyat, en certa mesura, per vuit o nou més que constituïran les costelles de la barraca. El total de la càrrega es diposita a la plaça Major fins que arribe el dia de la festa.

Quan aquesta arriba, a les nou del matí, s'encén una xicoteta foguera anomenada «les tronques» la llenya de la qual ha estat aportada per majorals i veïns. El foc dura tot el dia i tota la nit. Els xiquets durant el dia i els majors a la nit solen atiar amb branques, bufandes o faixes el foc mentre van cridant «estisna, estisna».

Els components de la Santantonà preparen al matí un clot en el qual posaran el «mayo» i al que incorporaran un «capolla» espècie de penell de pi. Els masovers del

terme portaran matolls per recobrir les costelles que cauen sobre el «mayo» construint d'aquesta manera una «barraca» de forma cònica i amb dos portes laterals que permeten la circulació pel seu interior de persones.

Per la vesprada apareixen els participants ja amb la seua indumentària per començar els seu recorregut urbà. Després, la processó dels matxos, amb tota la seua ornamentació, i precedida del concejal síndic, ix de l'Ajuntament per recórrer el poble. Tanca la processó l'alcalde, precedit pels majorals, un dels quals porta el guió del sant. En el carrer de l'església, davant la casa abadia, el capellà dóna la benedicció als membres de la comitiva.

En arribar a la casa del majoral s'ofereix a cada participant que va sobre un matxo, una copa i una coqueta de «panoli de mitja lliura».

Mentre, els veïns han anat desfilant per l'interior de la «barraca» agrupats per famílies o pandilles tot dient un pater-noster.

Els membres de la Santantonà peguen voltes a la «barraca» i penetren igualment en el seu interior; ho fa en darrer lloc el «Despullat» que porta lligats els dos sants. Mentrestant la barraca va cremant-se i la gent segueix entrant i eixint per ella fins que el foc ho impossibilita. L'arbre i les costelles i el que no s'ha cremat del tot serveix per a una posterior subhasta.

El dia següent és dedicat a la celebració cristiana, amb missa i processó.

Un altre dia es dedica igualment a competicions populars: carreres de sacs, bots, etc. Cal remarcar que aquest costum de saltar els bots és probablement de les més antigues i única que se celebra encara en aquestes comarques.

També es manifesten cants lliures, ball rodat i desfilada de disfresses per la plaça. En aquest mateix lloc es fa, per part dels majorals la denominada «llaurà» i la «sembrà», actes que simulen els propis del treball del camp.

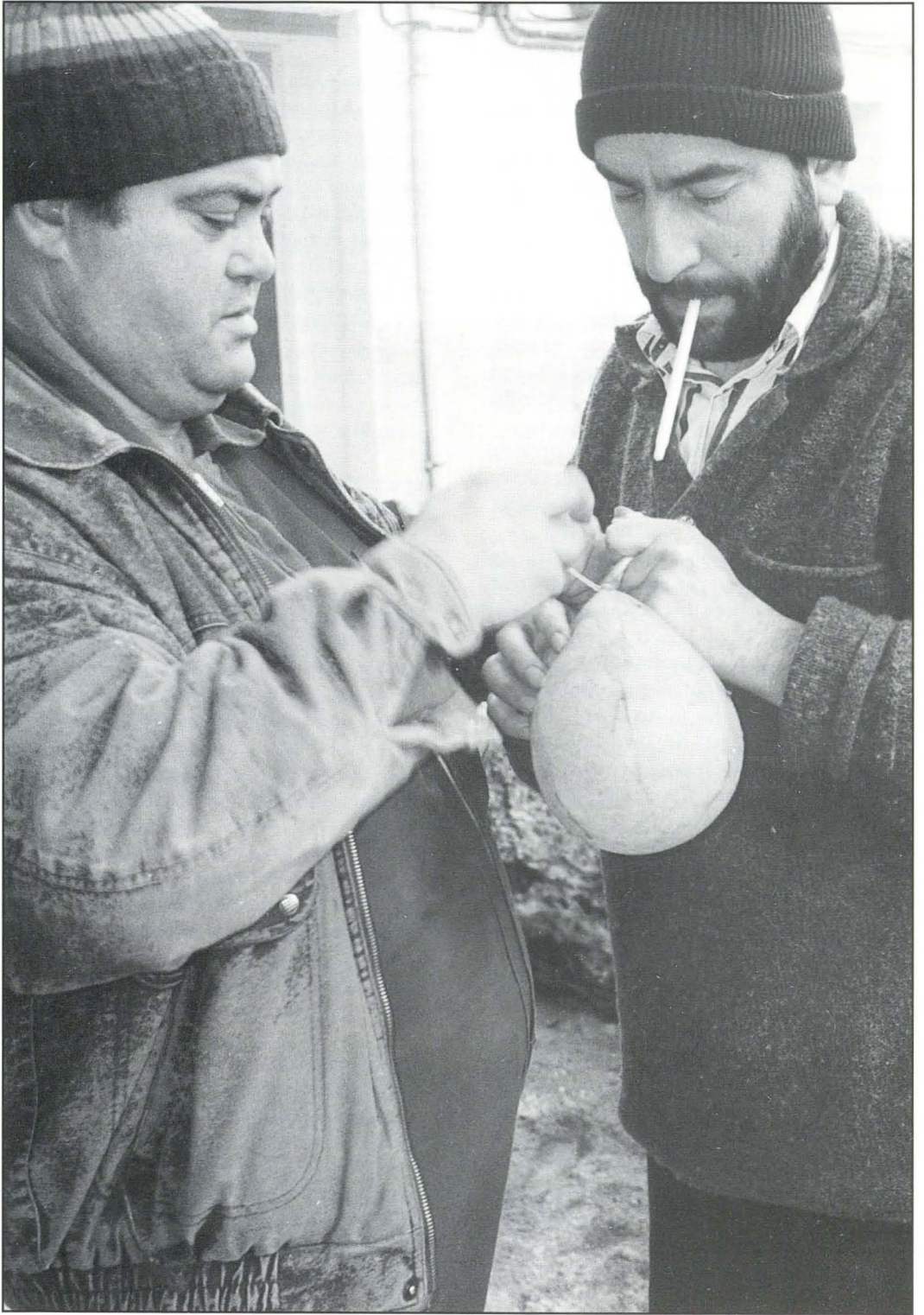
La gastronomia és present en la major part dels actes. El foc de la barraca serveix

perquè, arribada la nit, es torren llonganisses, embotits i carn que es menja allà mateix.

Pel que fa a les coques val a dir que n'hi ha de diferents tamanys i composició: la rotlleta porta farina, oli, sucre i aiguardent, la coqueta és igual però va farcida de carabassa i mel. La rotlleta és circular, en forma de rotllo d'uns 11/12 cm. La coqueta és de mitja lluna i d'uns 18 cm.

Fins ací ha estat la descripció de la festa de la Santantonà; bàsica per al posterior anàlisi que iniciarem tot seguit.

(Continuarà)

La misteriosa piedra de los pájaros de Forcall

Se hace saber... Escribo este artículo como un pregón de los de antes. Sí. Escribo este artículo para pregonar al pueblo de Forcall un hallazgo, un hallazgo de cierto relieve arqueológico. Un hallazgo que cualquier forcallano del año 2001 amante de sus raíces históricas juzgará hermoso –estoy seguro–, y del que tengo el legítimo orgullo de haber sido copartícipe. Os lo explico. Y lo mejor es que empiece por el principio...

Hace un cuarto de siglo, a mediados de los años 70, mi padre (Francisco Amela Ferrando) y mi tío Josep (su hermano mayor) adquirieron una casa en Forcall, en el Forcall del que en 1914 había salido su padre, Víctor Amela Ejarque, recién casado con Carmen Ferrando Muñoz, de Ares (mi tía, hermana del recordado Tío Braulio, el padre de Pilar, ya sabéis, la esposa de Antonio Cervera).

Aquella casa recién comprada estaba que se caía. Situada en la parte baja de la calle Carmen (en el número 23), agazapada junto a la antigua «Escuela de Niñas» y encajonada entre ésta y Casa Cano era, seguramente, por su ubicación, una de las fábricas más antiguas de Forcall.

Bastaría consultar un plano del viejo Forcall para ratificar esta impresión. Urbanísticamente, el Forcall primitivo se apelotonaba en los alrededores de su templo cristiano, edificado a finales del siglo XIII en una elevación entre los ríos Calders y Cantavella (por la que Forcall sería denominado, en ciertos documentos antiguos, «Puig blanc», o sea, poyo o podio blanco). Es esa colina o promontorio lo que, intuyo, vemos simbolizado en el escudo de la villa.

Perdón por esta digresión. Sigo. No sin antes recordaros que Forcall es tomado a los moros por los cristianos catalano-aragoneses en 1232 y que su Carta-Puebla es de 1264. A los 40 o 50 años siguientes estaría ya edificada nuestra iglesia, quién sabe si donde hubo antes una modesta mezquita...El caso es que ahí alzóse nuestro templo hace 700

años, bordeando su perímetro por viviendas que hemos de considerar como de las más antiguas del pueblo.

Y una de ellas bien pudo ser la casa de la que os hablo, encarada al testero de la capilla de San Víctor (añadida a la vieja iglesia medieval en el siglo XVII) y a la base del actual campanario.

La casa, como os decía, amenazaba ruina en lo que se refiere a sus muros interiores y techumbres, aunque no en su muro exterior, al menos hasta cierta altura. Mi tío Antonio Cervera, preocupado por si un derrumbe inoportuno provocaba alguna desgracia entre los «xiquets» que a veces se colaban a jugar allí, instó a mi padre y a mi tío Josep a sanear la fábrica. Y así fue como, en 1980 (hace ya 20 años), un grupo de «manobres», con Cano de capataz, se aplicó a desenrunar la vetusta vivienda. Y en ello andaban cuando se verificó el feliz hallazgo.

Sí. Entre las piedras y cantos desmoronados que, amalgamados, habían conformado uno de los muros, vislumbraron un sillar de regulares formas en una de cuyas caras se adivinaba una figura esculpida. Conscientes de estar ante una pieza singular, la apartaron del resto de las runas y notificaron el hallazgo a Antonio Cervera. Él informó a mi padre, a quien yo rogué que mandase conservar esa piedra con el mayor mimo posible. Y así se hizo, y allí quedó el sillar a la espera de una visita de sus nuevos dueños.

Aquel mismo día también apareció, en un hueco entre las piedras de un muro, un puñal antiguo. Un puñal de hoja ligeramente curva y metal oscurecido. Esos puñales los llevaban antiguamente los hombres de Forcall en los pliegues de la faja campesina, como hoy llevamos el móvil en el bolsillo. Pero no eran cosa de broma. Este puñal porta una leyenda en valenciano, grabada en una de las caras de su hoja, que reza así, admonitoria: «Quan punxo, fai mal». Glups. ¿Hizo correr ese puñal sangre forcallana?

¿Quién lo ocultó en aquel muro? ¿Cuándo? ¿Por qué? Bueno, este misterio es ya materia de una novela, y ahora no es el momento. Conserva la sugerente pieza mi tío Antonio Cervera.

Pero voy a lo que iba: la piedra tallada. Otro misterio, en verdad. ¿Qué hacía un sillar tan noble, tan bellamente labrado, hundido como mampostería en un vulgar muro de vivienda? Responder a esta pregunta con certeza excede mis potencias de investigador aficionado. Sí puedo, en cambio, hacer aquí dos cosas: describir la piedra –una– y aventurar hipótesis –dos–, a la espera de datos más fiables y saberes más sólidos que los míos.

Pero, antes de describirlo y dar sus medidas, os diré que el sillar quedó depositado en el suelo de la primera planta recién edificada de la reconstruida casa, que cubrió aguas en 1981. Sólo la planta baja quedó habilitada para vivienda, a la espera de mejores tiempos para acondicionar la primera y segunda plantas. El día que visité la renovada casa –si no fue en 1981, fue en 1982–, lo primero que hice fue correr a la primera planta, anhelando ver la singular piedra. Desde el primer vistazo me cautivó su belleza, una belleza artística, arqueológica e histórica que se me presentaba hallada al peso grávido de los siglos y al aura de enigmas que en torno a ella hacía orbitar mi imaginación.

A principios de los años 90, temiendo que padeciese algún daño en la lejana y vacía casa, tras una Santantoná cargué el pesado sillar en el coche –¡Dios, cuánto pesa! ¿Cien kilos?– y lo llevé a la torre familiar en Esparreguera (Barcelona).

Y aquí estamos ahora, la piedra y yo. Podéis verla en las fotografías que el buen amigo Sergio Bordás vino a sacarle hace un mes y medio, para este artículo. Veréis que es un sillar prismático de muy regulares formas, bien tallado, y con dos aves primorosamente labradas en dos de los costados, encaradas para que sus picos coincidan sobre una de las aristas. El efecto me parece hermosísimo: los pájaros se besan sobre la piedra.

¿Y qué sucede en las otras tres aristas? Nada, pues todo induce a pensar que debían de encajar con otros sillares similares en el conjunto de la obra en la que originariamente esta pieza se integraba. Y me atrevo a suponer que este sillar encajaba en un ángulo, en una esquina, quizá sobre una portalada (¿rematando unas jambas, quizá?), quizá en la parte superior del muro, cerca de la cornisa (ahí dónde las palomas suelen posarse ¿no?).

Una portalada, una cornisa, pero... ¿de qué edificio?

Antes de especular al respecto, doy las medidas de la piedra: el rectángulo superior del prisma mide 50 x 33 centímetros; el inferior, diez centímetros menos en cada lado: o sea, 40 x 23 centímetros. La diferencia de arriba hasta abajo se salva con un suave rebajamiento cóncavo –muy bien logrado– en las dos caras externas del sillar –tanto por la más larga como por la corta–, sobre las que brotan, en marcado altoprelieve, las pétreas aves besándose en el feliz ángulo.

Estas aves está tan bien delineadas que son casi esculturas. La del lado largo mide, del pico a la cola, 32 centímetros. La corta, 28 centímetros. Las dos de alto 12 centímetros. Ambas parecen guarecidas bajo el leve efecto de cornisa de la parte superior del sillar, que muere en un friso de 7 centímetros de alto. La altura total de este perfecto sillar es de 21 centímetros, por cualquiera de sus lados.

¿Qué picapedrero esculpió este bello sillar? ¿Cuándo? ¿Y para qué edificio, nos preguntábamos? Está labrado en una luminosa piedra clara de dorada melosidad. Veo en ella algunas señales del sabio cincel que la modeló, pero no he localizado ninguna marca de cantero. Esas marcas solían ser la firma con la que los artífices identificaban como suyas las piezas que habían tallado.

Y, a partir de aquí, lectores, no puedo formular más que especulaciones.

Primera especulación: no creo que esta pieza sea anterior a la conquista cristiana, pues

los musulmanes no se aplicaban a las representaciones zoomorfas, sino a las fitomorfas.

Segunda: pudo labrarla uno de los picapedreros que trabajó para nuestra iglesia, hace 700 años –a fines del siglo XIII o principios del XIV–, y ser distraída por un vecino para la construcción de su propia vivienda.

Tercera: pudo colocarse en la fábrica de la iglesia y, en alguna remodelación posterior, ser descolgada y, ya en tierra, ser hurtada por un vecino para intercalarla en su mampostería doméstica.

Cuarta: ¿Lo fue quizá durante la construcción de la capilla original de San Víctor, hace tres siglos (justo enfrente de dónde se encontró la piedra)?

Quinta: ¿O lo fue quizá durante algún otro lance arquitectónico previo a éste? Hipótesis: ¿Formó parte quizá de la que pudo ser portada original de entrada a la primitiva iglesia?

Sexta y última especulación (por ahora): ¿Fue recuperada quizá de la iglesia en ruinas tras su quema y parcial desmoronamiento durante el mes de agosto de 1835, en la primera guerra carlista? Dato de interés: la piedra, en su color y textura, no presenta marcas de fuego ni de haber sido muy maltratada por las inclemencias del tiempo y del clima.

Y un reto: acerca del origen de esta piedra, creo que ayudaría mucho contar con un estudio de la historia y de las obras hechas durante el pasado en la casa del número 23 de la calle Carmen (antiguamente conocida como «carrer dels Unflats» –los engreídos–). Pues el haber estado incrustada –¡quizá durante siglos!– en uno de sus muros ha salvado a esta preciosa piedra para nuestros ojos y para el siglo XXI.

La tengo ante mis ojos, ahora, y me magnetizan la fuerza y el encanto de estas dos aves dándose el pico. El artista consigue dibujar delicadamente las alas, las plumas largas de la cola y hasta los cuatro dedos de las patas. Me entenece el cuidado con el que el ignoto artista esculpe las plumas sobre todo el contorno del cuerpo de las aves. Paso la mano sobre el volumen de este pájaro inmor-

tal –sin duda el más longevo de todos los pájaros forcallanos–, y siento admiración y gratitud por aquel artista desconocido. Hasta el ojo de las dos aves está esculpido en su sitio.

Pero lo más precioso de todo es la simétrica disposición de ambas aves, el contacto de sus picos sobre el ángulo de la piedra. No es la primera vez, sin embargo, que veo una estampa como ésta. Hay alguna similar en los capiteles del claustro románico de San Juan de la Peña (junto al antiguo monasterio mozárabe de los santos Julián y Basilisa, cerca de Jaca –Huesca–, en el Pirineo aragonés). No son allí pájaros realistas, sino aves fantásticas, grifos, pero la disposición comunicativa entre ellas es la misma que en nuestro sillar forcallano... y anterior a él en un siglo y medio, pues los capiteles de aquel claustro fueron labrados hacia el año 1150.

(Aprovecho para recordar que los primeros repobladores de Morella provenían de Echo, Biniés y Embún, tres pueblos a los pies de San Juan de la Peña y dependientes de este legendario cenobio altoaragonés).

Y, cerca del cenobio, en la catedral de Jaca, está el sarcófago de Doña Sancha (siglo XI), con un relieve que muestra dos pájaros en la misma actitud de rozarse los picos. También dos pájaros encarados veréis en un capitel de Abajas (Burgos), labrados entre los siglos XI y X. Son dos grifos, seres alados fabulosos, pero su actitud y disposición es la misma que en nuestro sillar.

La imagen de esta piedra de Forcall no es una ocurrencia original, pues: había sido utilizada ya durante el siglo XII, y muy probablemente en siglos anteriores. Lo que sí puedo decir de nuestro picapedrero es que es naturalista: los pájaros que espulpe no son mitológicos, sino realistas, sean palomas, gaviñanes, halcones o águilas en reposada actitud.

¿Qué simbolizaban estos pájaros? Consulto el «Diccionario de símbolos» de Juan Eduardo Cirlot: el pájaro siempre ha simbolizado la parte espiritual del ser humano, el alma que se eleva a los cielos, la sublimación de la mente (alegóricamente, se aludía al «lenguaje de los pájaros» como el lenguaje de la

sabiduría universal, divina), que vuela hacia Dios. No olvidéis que la sensación de volar o levitar está vinculada a ciertos estados alterados de la conciencia y a experiencias místicas. Y la paloma solía simbolizar el alma en el arte visigodo y románico (nuestro picapedrero surgía de esa cultura románica que caminaba hacia el gótico): bien podríamos estar ante dos palomas. Y el Nuevo Testamento representa también al Espíritu Santo como paloma. Un símbolo tan espiritual, pues, bien podría formar parte de un recinto sagrado, fuera la citada iglesia o, ¿quién sabe?, nuestro cementerio viejo (séptima especulación, pues), ubicado en la bajada tras el ábside del templo hasta el año 1910.

Vuelvo a mirar esta bella piedra, estos dos pájaros inmóviles que siguen contándose cosas desde el hondo silencio de los siglos. Los acaricio de nuevo. He gozado de esta pieza del arte forcallano yo solito durante 20 años. Ahora quiero compartir el goce. Compartirlo con todos los forcallanos. Por eso, en esta Santantóná de 2001 hago saber –Se hace saber...»– que, a través de Sergio Bordás, he propuesto al alcalde de Forcall, Manuel Monfort Molinos, que acepte esta hermosa esquirla de nuestra historia y que la acoja en el Museo de la Vila, para exponerla con toda la dignidad y el cuidado que merece. Y que, así, todos los forcallanos, de ésta y de las generaciones venideras, puedan admirarla.

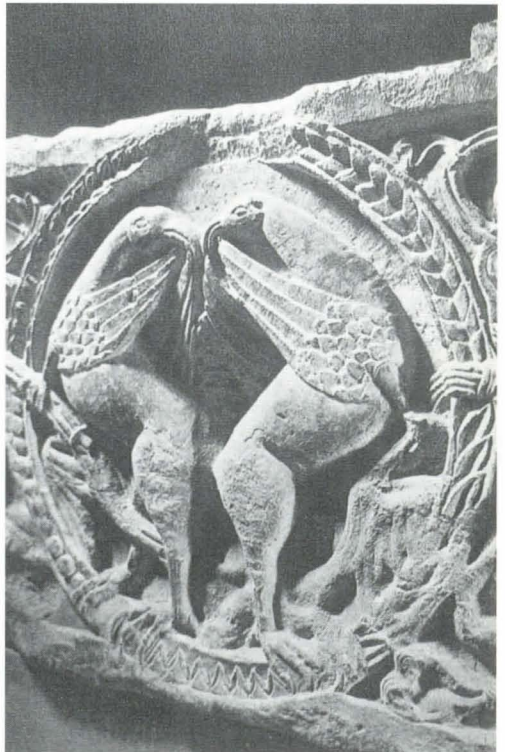
Víctor Manuel Amela
Enero 2001

Grifos esculpidos en un capitel del templo de Abajas (Burgos), entre los siglos XI y XII

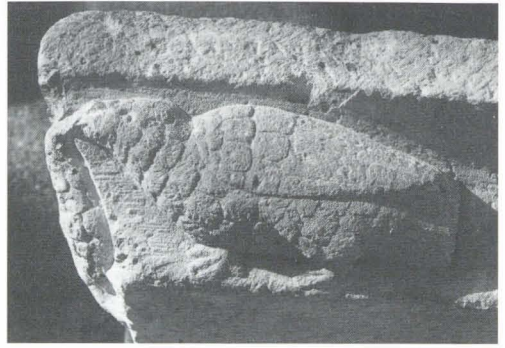
Capitel del claustro románico del monasterio de San Juan de la Peña (Jaca, Huesca, hacia el año 1150)

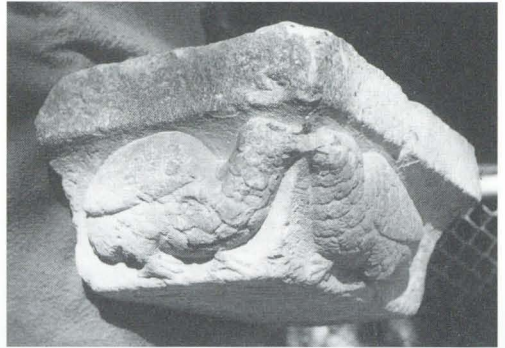
Relieve del sarcófago de Doña Sancha (catedral de Jaca, siglo XI)

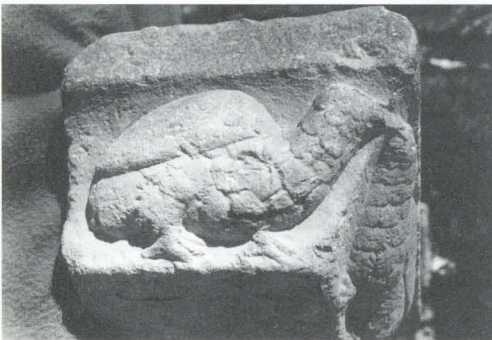
Víctor M. Amela, autor de este artículo, junto a la piedra forcallana de la que ha cuidado durante 20 años y que donará al Museu de Forcall. Foto: Sergio Bordás

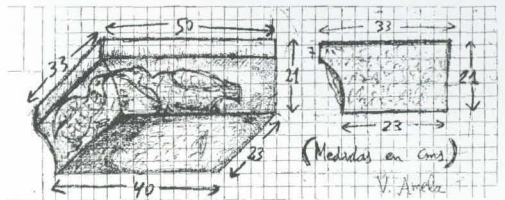
Pájaro primorosamente labrado (¿paloma?) en la cara larga del sillar. Foto: S. Bordás

Vista de las dos aves encaradas, que unen sus picos justamente sobre la arista del sillar. Foto: S. Bordás

Pájaro labrado en la cara corta del sillar. Foto: S. Bordás

Croquis y medidas de la piedra, del cuaderno de notas de Víctor Amela

